

tam, gdzie niezbędna jest znajomość Biblii, a także szerokiego kontekstu geograficznego i historycznego oraz kulturowego, religijnego i społecznego, w którym Biblia powstała.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Beata ZBARACHEWICZ, *Studium Pisma Świętego w Akademii Teologii Katolickiej (1954-1999)*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2017, ss. 626.

Książka, wydana staraniem Wydawnictwa Naukowego UKSW, stanowi starannie opracowaną wersję rozprawy doktorskiej napisanej pod moim kierownictwem i przedłożonej w 2009 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zachęcając do podjęcia tego tematu, miałem na względzie konieczność udokumentowania znaczącego dorobku biblistów, którzy w latach 1954-1999, a więc przez prawie pół wieku, tworzyli prężne środowisko naukowe Akademii Teologii Katolickiej. Gdy 30 września 1999 r. przestała istnieć i na jej bazie utworzono Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ten postulat stał się jeszcze bardziej zasadny. Kolejne pokolenia biblistów nie mogą nie znać i nie cenić osiągnięć dydaktycznych i naukowych swoich poprzedników. Po trzyletnich (1999-2002) doświadczeniach sumiennej i owocnej współpracy z Beatą Z b a r a c h e w i c z, która pracowała na stanowisku kierownika biura prorektora do spraw nauczania i studenckich, nie widziałem lepszej osoby do sprostania tak trudnemu i wymagającemu zadaniu. Muszę powiedzieć, że rezultaty jej żmudnej pracy przerosły najśmielsze oczekiwania. Nikt nie potrafiłby zrobić tego lepiej, tym bardziej że był to „ostatni dzwonek” na przeprowadzenie drobiazgowych badań i kwerend, bo wkrótce niemało kluczowych materiałów stało się niedostępnych albo uległo zniszczeniu. Tylko dlatego, że na tamtym etapie autorka miała do nich dostęp, ocaliła i uporządkowała informacje, które pozwalają na pełny obraz początków, stanu i bilansu biblistyki uprawianej na warszawskiej ATK. Jest to pierwsze tak kompleksowe opracowanie, którego wartości i znaczenia nie sposób przecenić. Aktualnie dr Beata Zbarachewicz pełni funkcję kierownika dziekanatu Wydziału Prawa i Administracji UKSW i współpracuje z Katedrą Prawa Informatycznego na tymże wydziale,

We *Wprowadzeniu* (s. 11-20) autorka wyjaśnia, że rozprawa ma charakter statystyczny. Analizuje dane pochodzące ze źródeł wtórnych, czyli

pierwszego Statutu ATK i różnego rodzaju teczek znajdujących się obecnie w Archiwum UKSW, a także wszechstronną działalność naukowo-dydaktyczną i pozadydaktyczną ATK-owskich biblistów. Jest to materiał ogromny i najczęściej trudno dostępny, na tym większe uznanie zasługuje zatem trud porównania informacji, które w nim odnalazła, z innymi źródłami, zwłaszcza materiałami Stowarzyszenia Biblistów Polskich. Tak wnikliwa praca nie mogłaby powstać bez znakomitej znajomości komputera i możliwości, na jakie pozwalają nowoczesne techniki informatyczne.

Rozdział I (s. 21-112) nosi tytuł *Geneza oraz studia biblijne w Akademii Teologii Katolickiej*. Niemala miejsca zajmuje opis utworzenia ATK w 1954 r., po likwidacji przez władze komunistyczne wydziałów teologicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Warszawskim. Zapoznajemy się z uchwałami tworzącymi nową uczelnię, problematyką kanoniczności stopni naukowych oraz pracami nad Statutem ATK i decyzjami odnośnie do jej siedziby. Następuje opis trudnych początków funkcjonowania uczelni i lata walki o jej przetrwanie z podkreśleniem stanowiska Kościoła wobec Uchwał, które stanowiły o jej utworzeniu. Kolejne lata, przypadające na okres *Vaticanum II* i posoborowy, przyniosły poprawę relacji z władzami kościelnymi oraz wyjście z kryzysu i rozwój. W ostatnich paragrafach rozdziału autorka przedstawia strukturę ATK w całym okresie jej istnienia, a także informacje dotyczące Biblioteki Głównej, działalności wydawniczej na polu biblistyki i nauk pokrewnych oraz wykazy liczby studentów z uwzględnieniem podziału na studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych – największy rozwój obserwuje się od drugiej połowy lat 80. i w latach 90. XX w. – po czym następują informacje odnośnie do liczby absolwentów. Bardzo ciekawa i wyczerpująca jest prezentacja zmieniającej się struktury studiów biblijnych w ATK z wyszczególnieniem Katedr i obejmującej dwa pokolenia biblistów obsady personalnej.

Rozdział II (s. 113-245), zatytułowany *Pracownicy naukowo-dydaktyczni*, prezentuje sylwetki wszystkich biblistów, którzy, pracując w ATK, wnieśli wkład w naukowe i popularnonaukowe studium Biblii. Najpierw zapoznajemy się z ówczesnymi przepisami państwowymi dotyczącymi pracowników naukowo-dydaktycznych wyższych uczelni, a potem w porządku alfabetycznym zostały zamieszczone biogramy poszczególnych biblistów obejmujące podstawowe dane i informacje biograficzne, przebieg pracy naukowo-dydaktycznej, pełnione funkcje organizacyjne oraz najważniejsze elementy dorobku naukowego. Część pierwszą stanowi wykaz 19 samodzielnych pracowników naukowo-dydaktycznych, który otwiera

ks. prof. Roman Bartnicki, a zamyka ks. prof. Jan Załęski. Część druga wyszczególnia 18 pomocniczych pracowników naukowo-dydaktycznych oraz prowadzących zajęcia zlecone. Wiele osób z pierwszej i drugiej grupy podjęło wykłady w UKSW, inne przeszły na emeryturę lub zmarły.

Programy nauczania w ramach studium Pisma Świętego – brzmi tytuł rozdziału trzeciego (s. 246-301). Otrzymujemy szczegółowe programy studiów biblijnych, podzielone na trzy okresy: lata 1955-1958, lata 1958-1966, w których wdrażano nowe programy edukacyjne, oraz lata 1967-1999, które pokrywają się z utworzeniem i działalnością Sekcji Biblijnej, której program nauczania przygotował ks. prof. Jan Stępień. Paradoks polega na tym, że o ile dotarcie do starszych programów w zasadzie nie nastęczało większych trudności, o tyle programy studiów z lat 1993/1994 oraz 1995/1996 i 1996/1997 zostały odtworzone na podstawie niepełnych materiałów udostępnionych przez Wydział Teologiczny UKSW. Co się tyczy roku 1994/1995, nie ma materiałów, na podstawie których można byłoby przedstawić realizowane wtedy programy studiów.

Rozdział IV (s. 302-369), zatytułowany *Dorobek dydaktyczny pracowników biblistyki ATK*, zawiera prezentację działalności naukowo-dydaktycznej, która znalazła odzwierciedlenie w promotorstwie i kierowaniu pracami dyplomowymi. Otwierają go przepisy dotyczące nadawania tytułu magistra i przedstawienie wykorzystanych materiałów źródłowych, po czym następuje zestawienie prac magisterskich i magistersko-licencjackich za cały okres istnienia ATK. Prace zostały wyliczone w porządku chronologicznym z uwzględnieniem podstawowych danych: imię i nazwisko, tytuł pracy i dane promotora. Długi wykaz (s. 310-356) otwiera ks. Edmund Jastak, który w 1955 r. przedstawił pracę *Stosunek rozdziału 2,1-10 Listu do Galatów do rozdziału 15 Dziejów Apostolskich*, napisaną pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Seweryna Kowalskiego, a zamyka ks. Stanisław Wójtowicz SAC, autor pracy *Geografia wydarzeń historiozbawczych w Ewangeliach a pielgrzymowanie do Ziemi Świętej na przykładzie Duszpasterstwa Pielgrzymkowego Księży Pallotynów*, której promotorem był ks. prof. UKSW dr hab. Waldemar Chrostowski. Dalej został zamieszczony wykaz prac magistersko-licencjackich i nostryfikacje prac magisterskich powstałych na innych uczelniach, także zagranicznych, oraz bardzo interesujące dane statystyczne odnośnie do prac magisterskich. Wnika z niego, że na Wydziale Teologicznym ATK powstało 693 prac: 279 prac z biblistyki na studiach dziennych, 353 na studiach zaocznych, 44 na studiach biblijno-pastoralnych i 16 na zaocznych studiach biblijno-pastoralnych. Z wykazu

wynika, że najczęściej magistrów wypromowali profesorowie: Stanisław Grzybek (99), Jan Łach (70), Henryk Muszyński (59), Julian Warzecha (43), Michał Czajkowski (29) oraz Waldemar Chrostowski i Stanisław Mędała (po 25). Ostatni paragraf wyszczególnia licencjaty kościelne oraz prace magisterskie napisane na innych uczelniach i uznane za równoważne z tytułem licencjata kościelnego.

Rozdział V (s. 370-415), *Działalność naukowa pracowników bibliistyki ATK*, składa się z dwóch części. W pierwszej zostały wyszczególnione – według tego samego klucza co prace magisterskie – rozprawy doktorskie napisane w latach 1955-1967, a następnie w ramach Sekcji Bibliistyki i w ramach innych sekcji pod naukowym kierunkiem jej pracowników. Otwierają go przepisy dotyczące nadawania stopnia doktora i wykaz wykorzystanych materiałów źródłowych, po czym następuje zestawienie wszystkich rozpraw doktorskich. Pierwszą, zatytułowaną *Nowe spojrzenie na pogląd św. Pawła odnośnie czasu powtórnego przyjścia Chrystusa Pana* i obronioną w 1955 r., napisał ks. mgr Leonard F. Ostrowski pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Seweryna Kowalskiego, natomiast autorem ostatniej jest ks. mgr Piotr Briks, który w 1998 r. obronił pracę *Radość Boga w Starym Testamencie: studium egzegetyczno-teologiczne*, której promotorem był ks. prof. UKSW dr hab. Waldemar Chrostowski. Z danych statystycznych wynika, że na ogólną liczbę 330 doktoratów napisanych na Wydziale Teologicznym ATK aż 57, czyli 17%, stanowią doktoraty z bibliistyki. Najwięcej doktorów wypromowali profesorowie: Stanisław Grzybek (15), Jan Łach (14) i Jan Stępień (8). Kolejny paragraf wylicza nostryfikacje dyplomów doktora – w liczbie 16, co stanowi 18% wszystkich nostryfikacji na Wydziale Teologicznym ATK. Druga część rozdziału ma na względzie przewody habilitacyjne. Analogicznie jak w przypadku magisteriów i doktoratów, autorka przedstawia przepisy w sprawie przeprowadzenia przewodu habilitacyjnego i wykorzystane materiały źródłowe, po czym dokonuje zestawienia wszystkich przewodów. Ich listę otwiera ks. dr Jan Stępień, który w 1961 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Autentyczność Listów do Tesaloniczan*, a zamyka ks. dr Jan Załęski, który w 1996 r. uzyskał ten stopień na podstawie rozprawy *Chrześcijanin wobec władzy świeckiej według Rz 13,1-7 i 1P 2,13-17*. Dane statystyczne wskazują, że na ogólną liczbę 99 rozpraw habilitacyjnych aż 22, czyli 22%, to habilitacje z bibliistyki.

W rozdziale II, wyszczególniającym 37 samodzielnych i pomocniczych pracowników naukowo-dydaktycznych z dziedziny bibliistyki, nie ma zestawienia statystycznego, które ukazuje ich procentowy udział w ogólnej

liczbie wszystkich pracowników ATK za cały okres jej istnienia. Sumując dorobek działalności naukowej biblistów, który łącznie stanowi 19% dorobku powstałego na Wydziale Teologicznym ATK, nie ulega wątpliwości, że właśnie bibliści wnieśli ogromny – i bodaj największy – wkład w naukowo-dydaktyczne osiągnięcia tej uczelni.

Rozdział VI (s. 416-514), ostatni w monografii, zatytułowany *Działalność pozadydaktyczna pracowników biblistyki ATK*, wyszczególnia najważniejsze inicjatywy i osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i popularyzowania wiedzy biblijnej i teologicznej. Autorka wykorzystała rozmaite źródła, przedstawiając działalność ATK-owskich biblistów na dorocznych Spotkaniach Biblistów Polskich (1959-1999), licznych konferencjach i sympozjach oraz wykładach publicznych. Ta część monografii ma najwięcej luk, nie jest to jednak wina autorki, lecz skutek braku pełnej dokumentacji. Trudno powiedzieć, czy można jeszcze uzupełnić tę lukę, raczej jest to niemożliwe.

Dalej następuje chronologiczne wyliczenie konferencji, kongresów i sesji naukowych oraz kursów homiletyczno-katechetyczno-liturgicznych organizowanych przez pracowników Sekcji Biblistyki i tematycznie z nimi związanych, organizowanych od 1989 r., dorocznych Sympozjów Teologicznych „Kościół a Żydzi i judaizm”. Ostatni paragraf jest poświęcony zagranicznej współpracy naukowej, która znalazła wyraz w wyjazdach pracowników oraz wykładach gościnnych w ATK.

W *Zakończeniu* (s. 515-519) czytamy: „Sekcja Biblistyki Akademii Teologii Katolickiej na trwałe wpisała się w historię tej uczelni, pozostawiając po sobie niezwykle bogatą spuściznę. Bogatą do tego stopnia, że sama stała się przedmiotem opracowań naukowych, w tym i niniejszej pracy” (s. 518-519).

Na końcu książki została zamieszczona obszerna *Bibliografia* (s. 520-553), wyszczególniająca teksty źródłowe (archiwa, źródła drukowane i źródła niepublikowane), literaturę przedmiotu (publikacje zwarte, artykuły, opracowanie niepublikowane i wykorzystane strony internetowe) oraz zestawienie 105 tabel i 8 wykresów. Po *Wykazie skrótów* (s. 554) umieszczono *Aneksy*: Statut Akademii Teologii Katolickiej (s. 555-576), władze uczelni w całym okresie jej istnienia (s. 577-578), uchwały o utworzeniu ATK (s. 579-581) i UKSW (s. 581-582), pełne zestawienie prac magisterskich napisanych na Wydziale Teologicznym ATK (s. 583-615), prac magistersko-licencjackich (s. 615-616), prac z innych uczelni uznanych za magisterskie (s. 616-617), nostryfikacji dyplomów magisterskich (s. 617), prac licencjata kościelnego (s. 618) i prac magisterskich z innych uczelni uznanych za licencjaty

kościelne (s. 618-620), a także doktoratów (s. 620-623) i nostryfikacji dyplomów doktora (s. 623-624) oraz habilitacji (s. 624-626).

Monografia dr Beaty Zbarachewicz stanowi kompleksowe opracowanie poświęcone studium Pisma Świętego w Akademii Teologii Katolickiej. Wpisuje się w nurt tych prac, które przedstawiają i bilansują dorobek poszczególnych środowisk naukowych. Wbrew pozorom nie bywa to częste, aczkolwiek jest bardzo potrzebne i pożyteczne. Autorka ocalała od zapomnienia wiele osiągnięć, a jej rozprawa dostarcza szerokiego i pogłębionego rozeznania, którego wartości nie sposób przecenić. Należy mieć nadzieję, że w przyszłości studium Biblii na Wydziale Teologicznym UKSW doczeka się podobnego opracowania, które udokumentuje rozwój bibliistyki, pod który podwaliny położyły dwa pokolenia biblistów zatrudnionych w ATK.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Georg RATZINGER, Roger ZÖRB (Hrsg.), *Zum 90. Geburtstag FESTSCHRIFT der Gesellschaft zur Förderung christlicher Verantwortung e.V. für den Heiligen Vater em. BENEDIKT XVI. 16. April 2017, Deiningen 2017*, ss. 368.

Po otwarciu książki widzimy zdjęcie Benedykta XVI z 2011 r., następnie zdjęcia z wręczenia *Księgi Jubileuszowej* z okazji 85. urodzin w 2012 r. i *Księgi Jubileuszowej* z okazji 80. urodzin w 2007 r. oraz zdjęcie obrazu SUA SANTITÀ PAPA EM. BENEDETTO XVI autorstwa Otto-Ernsta Holthausena. Następnie mamy spis treści zapoczątkowany *Wprowadzeniem* napisanym przez R. Z ö r g a, po nim są życzenia: *Der bayerische Papst* – przekazane przez Ed. S t o i b e r a, byłego prezydenta Bawarii oraz *Grüßen Sie mir Scheyern!* – złożone przez opata M. E l l e r a OSB. „Trzon” *Księgi Jubileuszowej* stanowi 21 artykułów znakomitych autorów. W *Zakończeniu* znajdują się dane o autorach i lista osób, które przesłały gratulacje Ojcu Świętemu. W *Księdze* opublikowane są dwie kartki pocztowe: pierwsza – ze zdjęciem domu, w którym urodził się papież Benedykt XVI, druga – ze zdjęciem kościoła, w którym został ochrzczony.

Nakład *Księgi* jest limitowany, dla większości czytelników będzie ona zatem trudno dostępna, dlatego – aby mieć do niej „wgląd” – podajemy autorów i tytuły ich tekstów oraz postawione w nich tezy: